marife
dini araştırmalar dergisi
Turkish Journal of Religious Studies
cilt / volume: 26 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2026

Malta Eğitim Sisteminde Arapçanın Yeri: Eğitim Politikalarının Tarihsel Seyri ve Güncel Yansımaları

Arabic in The Maltese Education System: The Trajectory of Educational Policies and Their Current Implications

Merve Özsüllü*

Öğretim Görevlisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü
Lecturer, Necmettin Erbakan University, Academy of Foreign Languages, Department of Foreign Languages
Konya / Türkiye
mozsullu@erbakan.edu.tr | https://orcid.org/0000-0003-2827-8218

Mehmet Ali Kılay Araz

Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati
Assoc. Prof., Social Sciences University of Ankara, Faculty of Divinity, Arabic Language and Rhetoric
Ankara / Türkiye
mehmetalikilay.araz@asbu.edu.tr | https://orcid.org/0000-0002-1009-2100

* Corresponding Author / Sorumlu Yazar

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1864220

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 15.01.2026
Accepted / Kabul Tarihi: 06.05.2026
Published / Yayın Tarihi: 30.06.2026

Cite as / Atıf: Özsüllü, Merve – Araz, Mehmet Ali Kılay. "Malta Eğitim Sisteminde Arapçanın Yeri: Eğitim Politikalarının Tarihsel Seyri ve Güncel Yansımaları". *Marife* 26/1 (2026) 374-399. https://doi.org/10.33420/marife.1864220

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: *"This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."*

Malta Eğitim Sisteminde Arapçanın Yeri: Eğitim Politikalarının Tarihsel Seyri ve Güncel Yansımaları

Özet

Maltaca, Latin alfabesiyle yazılan tek Sami dil olmasının yanı sıra, tarihsel kökeni ve yapısal özellikleri bakımından Arapçayla güçlü bir ilişki içerisindedir. Dilbilimsel açıdan bakıldığında Maltacanın söz varlığı, morfolojik yapısı, temel sözdizimsel özellikleri ve gramer sistemi, Arapçanın özellikle Mağrib lehçeleri başta olmak üzere çeşitli tarihsel ve bölgesel varyantlarıyla dikkat çekici ölçüde yakın benzerlikler göstermektedir. Bu yakınlık, yalnızca kelime hazinesiyle sınırlı kalmamakta; fiil çekimleri, kök–kalıp sistemi ve temel cümle yapıları gibi çekirdek dilsel unsurlarda da kendini hissettirmektedir.

Maltacanın temelinin Arapçadan türemiş olmasına rağmen Arapça, Malta'da tarihsel olarak Maltacanın doğal bir uzantısı veya tamamlayıcısı olarak algılanmamış; aksine çoğu zaman dışsal, siyasal ve ideolojik çağrışımlarla yüklü bir yabancı dil olarak konumlandırılmıştır. Bu algının şekillenmesinde Malta'nın Hristiyan kimliği, Avrupa ile kurduğu tarihsel ve kültürel bağlar ile Arap dünyasıyla ilişkilerinin çoğu zaman siyasal düzlemde yürütülmüş olması etkili olmuştur. Dolayısıyla Arapça, dilbilimsel yakınlığa rağmen, toplumsal hafızada ve kurumsal yapılarda Maltacadan ayrı ve hatta ona karşıt bir konumda değerlendirilmiştir. Bu durum, Arapçanın Malta eğitim sistemi içerisindeki yerini doğrudan etkilemiş; dilin öğretimi, zaman zaman pedagojik gerekçelerden ziyade siyasal tercihler ve ideolojik yaklaşımlar doğrultusunda şekillenmiş, bu da Arapça öğretiminin tartışmalı ve kırılgan bir zeminde gelişmesine neden olmuştur.

Bu çalışma, Malta'da Arapça öğretiminin tarihsel gelişimini ve günümüzdeki konumunu, eğitim politikaları, siyasal ilişkiler ve sosyokültürel bağlam çerçevesinde incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, Arapça öğretiminin Malta'da hangi tarihsel koşullar altında ortaya çıktığını, zaman içinde hangi kurumsal yapılara dâhil edildiğini ve bu sürecin hangi kırılma noktalarından geçtiğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Arapça öğretimi, yalnızca pedagojik bir mesele olarak değil, dil politikaları ve toplumsal algılarla iç içe geçmiş çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmaktadır.

Bu çerçevede çalışma, şu araştırma sorularına yanıt aramaktadır: Arapça öğretimi Malta'da hangi tarihsel ve siyasal koşullar altında şekillenmiştir? Eğitim politikalarında yaşanan değişimler Arapçanın statüsünü ve öğretim alanını nasıl etkilemiştir? Günümüzde Arapça öğretiminin Malta eğitim sistemi içindeki konumu ve işlevi nasıl tanımlanabilir?

Araştırma, nitel yöntemlere dayalı olarak yürütülmüş olup literatür taraması ve tarihsel belge incelemesi temel yöntemler olarak benimsenmiştir. Arşiv belgeleri, resmî eğitim raporları, müfredat düzenlemeleri, basın metinleri ve konuya ilişkin akademik çalışmalar sistematik biçimde analiz edilmiştir. Bu kaynaklar aracılığıyla Arapça öğretiminin Malta'daki kurumsal çerçevesi, öğretim düzeyleri ve öğretime yönelik resmî yaklaşımlar tarihsel süreklilik içerisinde değerlendirilmiştir. Çalışma, siyasal ve ideolojik yönelimlerin Malta'da Arapça eğitiminin yapılandırılması ve yönlendirilmesindeki belirleyici rolüne de odaklanmaktadır.

Tarihsel veriler ışığında Arapça öğretiminin Malta'da erken modern dönemde (16. yy) ortaya çıktığı ve başlangıçta belirli dinî ve kurumsal amaçlarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu ilk evreden itibaren Arapça, Malta'nın değişen siyasal, ekonomik ve entelektüel bağlamlarıyla birlikte farklı anlamlar ve işlevler kazanmıştır. Zamanla diplomatik temaslar, ticari etkileşimler ve akademik ilgi alanları Arapçanın eğitimsel gerekçelerini dönüştürmüş; dil, özellikle yükseköğretim düzeyinde kurumsal bir görünüm kazanarak yeni tartışma alanlarının merkezine yerleşmiştir.

Çalışmada, 1970'li yıllarda Malta ile Libya arasında gelişen diplomatik yakınlaşmanın Arapça öğretimine yansımaları da ele alınmaktadır. Bu dönem, Arapçanın eğitim sistemi içinde kısa süreli fakat dikkat çekici bir görünürlük kazandığı bir evre olarak öne çıkmaktadır. Eğitim politikalarında yaşanan bu yönelim, dilin statüsünde belirgin değişimlere yol açmış; ancak söz konusu dönüşüm, siyasal dengelerin değişmesiyle birlikte aynı hızla farklı bir çerçeveye oturtulmuştur. Bu süreç, Arapça öğretiminin Malta'da ne ölçüde siyasal bağlamlara bağlı olarak şekillendiğini göstermesi bakımından çarpıcı bir örnek sunmaktadır.

Güncel bağlamda ise çalışma, Arapça öğretiminin Malta eğitim sistemindeki mevcut konumunu çeşitli göstergeler üzerinden değerlendirmektedir. Bu kapsamda dilin okul programlarındaki yeri, öğrenci talepleri ve öğretim ortamlarına ilişkin genel eğilimler ele alınmıştır. Yapılan değerlendirme, Arapçanın eğitim yapısı içinde hâlen varlık gösterdiğini ancak kapsamı ve görünürlüğü bakımından sınırlı bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Arapça öğretiminin güncel seyrinin tarihsel süreçlerle bağlantılı olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Arap Dili ve Belagatı, Arapça Öğretimi, Malta, Eğitim Tarihi, Dil Politikaları.*

Arabic in The Maltese Education System: The Trajectory of Educational Policies and Their Current Implications

Summary

Maltese, as the only Semitic language written in the Latin alphabet, maintains a strong structural and historical relationship with Arabic. From a linguistic perspective, Maltese shares notable similarities with Arabic—particularly with Maghrebi dialects—in its lexicon, morphological structure, core syntactic features, and grammatical system. This proximity extends beyond vocabulary to fundamental linguistic elements such as verb inflection, the root-and-pattern system, and basic sentence structures.

Despite its Arabic-derived foundations, Arabic has not historically been perceived in Malta as a natural extension or complement of Maltese. Instead, it has often been positioned as an external language imbued with political and ideological associations. This perception has been shaped by Malta's Christian identity, its long-standing historical and cultural ties with Europe, and the fact that relations with the Arab world have frequently been conducted at a political level. Consequently, notwithstanding clear linguistic affinities, Arabic has been socially and institutionally framed as distinct from—and at times opposed to—Maltese. This framing has directly influenced the place of Arabic within Malta's education system, where decisions regarding its teaching have often been driven less by pedagogical considerations than by political preferences and ideological positions. As a result, the development of Arabic instruction in Malta has occurred on a contested and fragile footing.

This study examines the historical development and current status of Arabic teaching in Malta within the broader contexts of educational policy, political relations, and sociocultural dynamics. Its primary aim is to identify the historical conditions under which Arabic instruction emerged in Malta, to trace the institutional frameworks into which it was incorporated over time, and to highlight the key turning points that have shaped its trajectory. In doing so, Arabic teaching is approached not merely as a pedagogical issue, but as a multidimensional phenomenon intertwined with language policy and collective social perceptions.

Accordingly, the study addresses the following research questions: Under what historical and political conditions did Arabic teaching take shape in Malta? How have changes in educational policies affected the status and scope of Arabic instruction? How can the current position and function of Arabic within the Maltese education system be defined?

The research is based on qualitative methods, with literature review and historical document analysis as its main approaches. Archival materials, official educational reports, curriculum regulations, press texts, and relevant academic studies are systematically analyzed. Through these sources, the institutional framework of Arabic teaching in Malta, its educational levels, and official attitudes toward its instruction are assessed within a perspective of historical continuity. Particular attention is paid to the determining role of political and ideological orientations in structuring and directing Arabic education in Malta.

Historical evidence indicates that Arabic teaching in Malta emerged in the early modern period and was initially associated with specific religious and institutional objectives. From this initial phase onward, Arabic acquired different meanings and functions in response to Malta's changing political, economic, and intellectual contexts. Over time, diplomatic contacts, commercial interactions, and academic interests reshaped the educational rationales for Arabic, leading to its more formal institutionalization—especially at the level of higher education—and positioning it at the center of new debates.

The study also examines the impact of the diplomatic rapprochement between Malta and Libya during the 1970s on Arabic teaching. This period stands out as a phase in which Arabic gained a brief but notable visibility within the education system. Policy shifts during these years altered the language's status; however, these changes were quickly reconfigured as political balances shifted. This episode provides a striking illustration of the extent to which Arabic teaching in Malta has been shaped by political contexts.

In the contemporary setting, the study evaluates the current position of Arabic teaching in Malta through indicators such as its place in school curricula, student demand, and general trends in instructional settings. The findings suggest that Arabic continues to exist within the educational structure, but with limited scope and visibility. This underscores the need to interpret the present

trajectory of Arabic teaching in Malta in close connection with its historical development.
Keywords: *Arabic language and Rhetoric, Arabic Language Education, Malta, History of Education, Language Policies.*

Giriş

Arapçanın Malta'ya gelişi, Ağlebîlerin 9. yüzyılda Malta Adası'nı ele geçirmesiyle başlamıştır. Bu tarihten itibaren adada Arap nüfusu hızla artmış, dolayısıyla Arap dili ve kültürü gelişmeye başlamıştır.[1] 1090 yılında Malta, Norman lider Kont Roger'ın hâkimiyetine girmiş olmasına rağmen, Arapların adadaki varlığı devam etmiştir.[2] Norman egemenliği döneminde dahi Arapçanın Malta'daki etkisini sürdürdüğü görülmektedir. Bunun nedenlerini Wettinger, 1240 yılına ait Giliberto Abate tarafından ortaya çıkarılan bir Orta Çağ belgesini referans göstererek açıklamaktadır. Söz konusu belgede adada kayda değer bir Müslüman nüfusundan ve bu Müslümanların mülkiyet haklarını kaybetmemek ve sürgünden kaçınmak amacıyla vaftiz olmayı kabul ettiğine dair veriler sunmaktadır.[3] Bu unsurlar göz önüne alındığında Arapçanın Malta'ya kök salması ve varlığını devam ettirmesi için uygun bir zemin bulduğu görülmektedir.

Müslüman Arapların Malta'daki varlığı, II. Frederick'in onları adadan sürmesine kadar 13. yüzyılın ortalarına kadar kesintisiz biçimde sürmüştür Bu tarihten sonra Malta, sırasıyla Norman, ardından Sicilya Krallığı ve Aragon yönetimi altında varlığını sürdürmüştür.[4] Ancak bu siyasi değişimlere rağmen, Hristiyanlığa geçen yerel halkın adada yaşamaya devam etmesi, Arapça kökenli dilsel unsurların korunmasına zemin hazırlamıştır. 16. yüzyıla gelindiğinde ise Malta, St. John Şövalyeleri'nin yönetimine girmiş ve bu dönem adanın siyasi ve kültürel yapısında önemli dönüşümlere sahne olmuştur.

16. ve 17. yüzyıllarda Maltalıların Arapçayı belirli ölçüde benimsedikleri ve bu dilde ileri düzeyde yetkinlik kazandıkları görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, St. John Şövalyeleri döneminde Malta'nın Akdeniz'de stratejik bir merkez haline gelmesi ve Arap dünyasıyla sürdürülen diplomatik ve ticari ilişkilerin etkili olduğu değerlendirilmektedir.[5] Bunun yanı sıra, dinî motivasyonlar da Arapçanın öğrenilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Maltalı rahiplerin Arapçayı öğrenerek Arap coğrafyasında Hristiyanlığı yayma amacı gütmeleri, bu dilin öğrenilmesini teşvik eden bir diğer önemli unsur olmuştur. Bu bağlamda Arapça, yalnızca iletişimsel bir araç değil, aynı zamanda diplomatik, ticari ve misyonerlik faaliyetleri açısından işlevsel bir dil olarak öne çıkmıştır[6]

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik nüfuzunun zayıflamasıyla birlikte

[1] Abdülkerim Özaydın, "AĞLEBÎLER", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 01 Ağustos 2025).
[2] İdris Bostan, "MALTA", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 01 Ağustos 2025).
[3] Godfrey Wettinger, "The Arabs in Malta", *Malta: Studies of its Heritage and History*, (ts.), 97-98.
[4] Gamze Yücetürk Kurtulmuş, "Malta Dili Üzerine Tarihsel Bir Bakış", *DTCF Dergisi* 58/2 (2018), 1843-1844.
[5] Gamze Yücetürk Kurtulmuş, "Malta Dili Üzerine Tarihsel Bir Bakış", 1844-1845.
[6] Carmen Vella, *The Teaching of Arabic in Malta Within The European Context* (Malta: The University of Malta, Faculty of Arts, Yüksek Lisans, 2009), 16.

Arap coğrafyasında Batı ile doğrudan temaslar artmaya başlamıştır. Bu süreçte, Arap dünyası, daha önce sınırlandırılmış olan Hristiyan Avrupa ile ticari ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Arap ülkelerine seyahat eden Avrupalı tüccarlara, çoğu zaman kendilerini "misyoner" olarak tanıtan din adamları da eşlik etmiştir. Ancak bu misyonerler, söz konusu bölgelerde ticarette kullanılan *lingua franca*'yı (ortak dil) misyonerlik faaliyetleri için yeterli görmemiş ve Arap halklarıyla doğrudan iletişim kurmakta zorlanmışlardır.[7]

Bu durum üzerine, Roma'daki Katolik Kilisesi yetkilileri, misyonerlerin Arapçayı öğrenebilmeleri için özel bir eğitim kurumu kurulmasını önermiştir. Böylece, Arap halklarına yönelik dini misyon faaliyetlerinin daha etkili ve sistematik bir biçimde yürütülebileceği düşünülmüştür. Bu amaç doğrultusunda, 25 Nisan 1622 tarihinde *Sacra Congregazione de Propaganda Fide* (İnancı Yayma Kutsal Cemiyeti) tarafından alınan bir kararla, Fransisken tarikatına mensup Novaralı Tommaso Obicini görevlendirilmiştir. Obicini, Roma'nın Montorio bölgesinde Arapça öğretimine yönelik ilk eğitim kurumunu kurmuştur.[8]

Bu girişim, dönemin Papası VIII. Urbanus'un da desteğini almış ve misyonerler aracılığıyla inanç yayma faaliyetlerini kurumsallaştırmak amacıyla Roma'da bir kolej açılmıştır. Söz konusu kolejde eğitim alan misyonerler, mezuniyetlerinin ardından çeşitli Arap ülkelerine gönderilerek hem dini hem kültürel etkileşimde bulunmakla görevlendirilmişlerdir. Fransiskenler, bu misyoner yetiştirme modelini yalnızca Roma ile sınırlı tutmayarak, farklı bölgelerde de Arapça öğretimine yönelik benzer eğitim kurumlarının açılmasını hedeflemişlerdir. Bunun üzerine, Malta'nın Arapça öğretimi için önemli bir merkez haline getirilmesine karar verilmiştir. Böylece Arapça öğretim serüveni Malta'da başlamıştır.[9]

Bu çalışma, Malta'da Arapça öğretiminin tarihsel süreç içerisindeki gelişimini, eğitim politikalarındaki yansımalarını ve günümüzdeki durumunu dil politikaları ve sosyokültürel dinamikler bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Malta'da Arapçanın eğitim sistemindeki yeri, kurumsal ve toplumsal karşılığı ile öğretim süreçlerindeki değişimleri ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu doğrultuda, çalışma şu temel sorulara yanıt aramaktadır: Malta'da Arapça öğretimi hangi tarihsel koşullar altında başlamış ve nasıl şekillenmiştir? Diplomasi ve Eğitim politikalarındaki değişimler Arapçanın öğretimindeki süreklilik ve kırılmaları nasıl etkilemiştir? Günümüzde Malta eğitim sisteminde Arapçanın yeri ve önemi nedir?

Araştırma, literatür taraması ve belge incelemesi yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Tarihsel belgeler, eğitim programları ve önceki akademik çalışmaların sistematik analizi, Malta'daki Arapça öğretiminin tarihsel ve güncel boyutlarını anlamaya olanak sağlamıştır.

Malta'da Arapça öğretimine ilişkin çalışmaların Türkiye'de sınırlı olduğu gö-

[7] Dionisius A. Agius, *The Study of Arabic in Malta 1632 to 1915*, çev. Vincenz P. Borg (Peeters Louvain, 1990).XI
[8] Dionisius A. Agius, *The Study of Arabic in Malta 1632 to 1915*.XII
[9] Dionisius A. Agius, *The Study of Arabic in Malta 1632 to 1915*. XII.

rülmektedir. Konuya dair yabancı dilde gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde ise kitap, tez ve makalelerin belirli dönemleri merkeze alarak Arapça öğretimini ele aldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Dionisius Agius'un 1990 yılında yayımlanan "*The Study of Arabic in Malta 1632–1915"* adlı eseri, Malta'da Arapça öğretiminin 1632–1915 yılları arasındaki gelişimini ilkokul, ortaokul ve üniversite düzeylerinde kapsamlı bir biçimde incelemektedir.

Benzer şekilde, Carmen Vella'nın 2009 yılında tamamladığı "*The Teaching of Arabic in Malta within the European Context"* başlıklı yüksek lisans tezinde, Malta'nın 2004 yılında Avrupa Birliği'ne katılımı sonrasında Arapça öğretiminin Avrupa dil öğretimi standartları ve ilkeleriyle ne ölçüde uyumlu olduğu analiz edilmektedir. Joseph Aquilina'nın 1985 tarihli "*The Teaching of Arabic in Malta in Form 1 and 2"* başlıklı lisans bitirme tezinde ise ortaokul ve lise düzeyinde, özellikle ilk iki sınıfta Arapça öğretiminin durumu ele alınmaktadır.

Mary Rose Bondin'in 1988 yılında kaleme aldığı "*An Appraisal of the Teaching of Arabic in Malta"* başlıklı lisans bitirme tezinde, ortaokullarda 11 yaş üzeri öğrencilere Arapça öğretiminin getirilme nedenleri incelenmiş; ayrıca kullanılan öğretim materyalleri ve bu materyallerin Maltalı öğrenciler üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, Manwel Mifsud ve Albert Borg'un 1994 yılında yayımladıkları "*Arabic in Malta"* başlıklı makalede, Arapçanın Malta'da geniş ölçüde benimsenmemesine rağmen, yabancı dil olarak varlığını sürdürme süreci ele alınmaktadır.

Mevcut literatür incelendiğinde, çalışmaların çoğunlukla belirli dönemlere veya eğitim kademelerine odaklandığı, ancak Arapça öğretiminin tarihsel süreç içerisindeki bütüncül gelişimini, özellikle siyasi ve diplomatik etkenlerle birlikte ele alan kapsamlı araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, Malta'da Arapça öğretimini başlangıcından günümüze kadar uzanan süreç içerisinde aşamalı olarak inceleyerek, eğitim politikaları ile siyasi gelişmeler arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı ve bu yönüyle literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

1. Malta'da Arapça Öğretiminin Temelleri (1632 – 1971)

Malta'da Arapça öğretimi ve çalışmaları konusundaki ilk somut girişimler 16. yüzyıla uzanmaktadır. Bu dönemde Arapçaya yönelik ilgi, hem dinî hem de kültürel motivasyonlarla şekillenmiştir. Nitekim Maltalı Piskopos Mgr. Leonardo Abela (1541–1605), Yakın Doğu'da Nasturilere karşı yürütülen misyonerlik faaliyetlerinde aktif rol oynamış ve bu amaçla Arapça dilbilgisine dair bir eser kaleme almıştır. Aynı yüzyılın ikinci yarısında bir diğer Maltalı din adamı olan Kanon Alessandro Sant, Aziz Yuhanna Hrisostomos'un eserlerini Arapçaya çevirerek Malta'da Arap dili ve edebiyatına yönelik erken dönem entelektüel ilgiyi somutlaştırmıştır.[10]

[10] Manwel Mifsud, Albert Borg, "Arabic in Malta", *Indian Journal of Applied Linguistics: Arabic Outside the Arab World* 20/1,2 (1994), 95; Edward Fenech, "Malta's Contribution Towards Arabic Studies", *Actes du Premier Congrès d'Études des Cultures Méditerranéennes d'influence Arabo-Berbère* (Cezayir: S.N.E.D, 1973), 250.

1632 yılından önce Pawlu Mallia'nın iddiasına göre ilk Arapça öğretimi Cizvitlerin kendi kolejlerini Valletta'da 1592 yılında açmasıyla başlamıştır. Ancak Arapça öğretenlerin kimliklerine dair herhangi bir kanıt bulunamamaktadır. Bununla birlikte Cizvitlerin kendi Arapça öğretmenlerinin olması muhtemeldir. Pawlu Mallia'nın aktardığına göre Cizvitler bu dönemde kendi inançlarını yaymak amacıyla yolculuk yapıyorlar ve Müslüman kölelere Hristiyan inancını öğretiyorlardı. Ancak kayıtlarda o dönem Arapça konuşan Cizvitlere de rastlanılmamaktadır. Bu nedenle Fransisken manastırlarından önce Cizvit kolejlerinde Arapça öğretildiği sonucuna varmak pek mümkün gözükmemektedir.[11]

1632 yılında Valletta'da Fransiskenler tarafından Arapça öğretimi başlatılmıştır. Arapça öğretmeni olarak Roma'dan Patri Franġisk Flieles görevlendirilmiştir. Bu dönemde Arapça öğretmek için belirli bir okul binası olmadığından eğitimler için manastırlar kullanılmaktadır. Flieles Malta'da ancak bir sene kadar yaşamış ve ölüm tarihi kayıtlara göre 16 Şubat 1633 tarihindedir. E. Feneck'e göre ise Flieles'in ölüm tarihi kayıtlara 1635 olarak geçmiştir. Her iki durumda da Flieles Malta'da Arapça öğretmeni olarak kısa süreli bir görev yapmıştır.[12]

Flieles'in ölümünden 1637 yılına kadar Malta'da Arapça öğretim görevlisi olarak kimin çalıştığı bilinmemektedir. 1637 yılında Patri Duminku, Pace Fransisken manastırında görev yapmak üzere ve yeğeni Dun Franġisk Azzopardi ise Arapça öğretmeni olarak Karmelit manastırında görev yapmak üzere atanmıştır. Söz konusu manastırlarda olan kurslar halka kapalı özel kurslardır. Engizitör Fabio Chigi Arapça derslerinin halka açılması için Roma'daki *Sacra Congregazione de Propaganda Fide'ye* (İnancı Yayma Kutsal Cemiyeti) yazılar yazmış ve 22 Eylül 1637 tarihinde bu talebi kabul edilmiştir.[13]

22 Eylül 1637 yılında *Sacra Congregazione de Propaganda Fide* (İnancı Yayma Kutsal Cemiyeti) yayınlanan bir kararname ile Malta'da Arapça öğretimi için ilk devlet okulu Ghajnsielem, Gozo'da kurulmuştur.[14] Okulun gelirleri için Malta Piskoposu M. J. Balaguer, tarım arazisi ve birkaç bina tahsis etmiştir. Bu okulun ilk resmi Arapça öğretmeni Dun Franġisk Azzopardi olmuştur ve 1643 yılına kadar görev yapmıştır. 1643 yılından itibaren göreve Salvatore Fenech gelmiş ve yaklaşık kırk yıl süreyle 1683 yılına kadar görevine devam etmiştir.[15]

1684 yılına gelindiğinde Rahip Fenech, görevinden istifa etmiştir. Malta Piskoposu M. J. Molina, Papa XI. Innocentius'a bir mektup yazarak yeni bir ruhban okulu inşasında gerekli giderlerin karşılanması için piskoposluk gelirlerinin bu işe tahsis edilmesini talep etmiştir. Papa, bu dilekçeyi *İnancı Yayma Kutsal Cemaati*'ne devretmiş, Cemaat ise hızlı davranarak Arapça öğretmenliği boşluğunu doldurmak üzere bir sınav yaparak Fenech'in yerine 10 Mart 1684 tarihinde Mgr. Fabrizio

[11] Dionisius A. Agius, *The Study of Arabic in Malta 1632 to 1915*, 1-2.
[12] Dionisius A. Agius, *The Study of Arabic in Malta 1632 to 1915*, 2.
[13] Dionisius A. Agius, *The Study of Arabic in Malta 1632 to 1915*, 3.
[14] Edward Fenech, "History of Education in Malta: The Public School of Arabic in the 17th Century", *Heritage* 19 (1979), 371.
[15] Edward Fenech, "History of Education in Malta: The Public School of Arabic in the 17th Century", 371-372.

Bonnici'yi atamıştır.[16]

1688 yılında Rahip Michael Bonnici, Roma'da ikamet eden Malta Piskoposu Davide Cocco Palmieri'ye yeni bir ruhban okuluna ihtiyaç duyduklarını ve Arapça derslerinin de bu yeni okulun inşası tamamlandıktan sonra yeniden başlayacağını yazmıştır. Ancak Bonnici'nin bu girişimi sonuçsuz kalmıştır. Bonnici'nin ölümünden sonra yerine Rahip Gregorio Carbone atanmıştır. Bu yeni öğretmen derslerini yalnızca Valletta'da vermektedir. Carbone piskoposun ricası üzerine Mdina'daki ruhban okulunda Arapça dersleri vermeye başlamıştır ancak bir süre sonra iki şehir arasında gidip gelmek kendisini yorduğu için Mdina'da ders vermeyi bırakmıştır. Bu sebeple ceza aldığı bilinmektedir.[17]

İnancı Yayma Kutsal Cemaati'nin kurmuş olduğu devlet okulundaki son Arapça öğretmeni Rahip Joseph Calleja olmuştur. Calleja, görevinin ilk yıllarında tıpkı selefi gibi Valletta ve Mdina şehirlerinde ders vermektedir. Ancak bu düzenin zor olması sebebiyle yalnızca Mdina'da ders vermek üzere izin istemiş ve bu isteği Cemaat tarafından kabul edilmiştir.[18]

Malta'daki Arapça faaliyetleri 19. yüzyılda yeni bir boyut kazanmıştır. Britanya döneminde, bu kez Protestan misyonerler, Malta'yı Kuzey Afrika ve Yakın Doğu'daki misyonerlik çalışmaları için bir merkez olarak kullanmaya çalışmışlardır. 19. yüzyılın ikinci on yılından itibaren, *Christian Missionary Society* (Hristiyan Misyoner Cemiyeti) tarafından Malta'da bir Arapça matbaası kurulmuş, bu matbaa yirmi yılı aşkın süre etkinlik göstermiştir. Söz konusu matbaa, dinî, dilbilimsel ve edebî içerikte çok sayıda Arapça eser yayımlayarak, Malta'nın bölgedeki Arapça yayıncılık ve dil öğretimi faaliyetlerinde önemli bir rol üstlenmesini sağlamıştır.[19]

Arapça bilgisi bu dönemde yalnızca dinî faaliyetlerde değil, ticaret hayatında da pratik bir değere sahip olmuştur. Özellikle köle ticareti gibi ekonomik faaliyetlerde Arapça bilen kişilere duyulan ihtiyaç artmıştır. Bunun yanında Arapçaya olan akademik ilgi de giderek artmış; Arapça, Maltacanın yapısal incelenmesi ve kökeninin anlaşılması açısından temel bir referans noktası olarak görülmüştür. Nitekim Malta'da üniversite düzeyinde Arapça öğretiminin, Malta dili çalışmalarının kurumsallaşmasından önce başlamış olması, Arapçanın Maltacayı anlamadaki merkezi rolünü açıkça ortaya koymaktadır . Bu ilgi, 1795 yılında Büyük Üstat Emmanuel de Rohan döneminde Malta Üniversitesi'nde Arapça öğretiminin başlatılmasına zemin hazırlamıştır.[20] Söz konusu uygulama Britanya döneminde de devam etmiş, hatta dönemin eğitim politikalarında önemli bir yer edinmiştir. Nitekim Malta'daki eğitim sistemini incelemek ve düzenlemekle görevlendirilen Kraliyet Komisyonları, 19. yüzyıl boyunca hazırladıkları raporlarda Arapçanın okullarda ve üniversite düzeyinde öğretilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.[21]

[16] Edward Fenech, "History of Education in Malta: The Public School of Arabic in the 17th Century", 372.
[17] Edward Fenech, "History of Education in Malta: The Public School of Arabic in the 17th Century", 373.
[18] Edward Fenech, "History of Education in Malta: The Public School of Arabic in the 17th Century", 374.
[19] Dionisius A. Agius, *Malta, Ċentru Għat-Tagħlim Ta' :-Gharbi Fil Mediterran Seklu XVII Sas-Seklu XIX* (Malta: Klab Kotba Maltin, 1980), 43-44.
[20] Manwel Mifsud, Albert Borg, "Arabic in Malta", 95.
[21] John Austin, George Cornwall Lewis, *Reports of the Commissioners Appointed to Inquire into the Affairs* →

Bununla birlikte, bu dönemde Maltacanın dil politikaları açısından konumu henüz tam anlamıyla kurumsallaşmış değildir. Uzun süre İtalyanca ve daha sonra İngilizcenin baskın olduğu bir dilsel ortamda varlığını sürdüren Maltaca, resmi ve akademik alanlarda ikincil bir konumda kalmıştır. Ancak 20. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde Maltacanın standartlaşması ve resmi dil statüsü kazanmasıyla birlikte, dilin hem akademik hem de toplumsal alandaki konumu güçlenmiş; Arapça ise bu süreçte Maltacanın tarihsel ve yapısal çözümlemesinde önemli bir başvuru kaynağı olmayı sürdürmüştür.[22]

Arapça öğretimi, Maltaca hakkındaki çalışmalarda da Maltaca ve Arapça arasındaki yakın ilişkiden dolayı ilgi çeken bir alan olmuştur. Üniversitede Arapça bölümünün kurulması da daha çok bu nedene dayanmaktadır. Malta İngilizlerin yönetimi altındayken de Arapça öğretimi hem üniversitede hem de okullarda desteklenmiştir. 1914 yılında Arapça öğretimi sekteye uğramış, 1950lerde yeniden Arapça dersleri açılmıştır. 1965'te Üniversiteye yeniden tam zamanlı bir öğretim görevlisi atanmıştır.[23]

20 Eylül 1795 tarihine kadar Arapça öğretimi mütevazi şekilde kesintisiz olarak devam etmiştir. Bu tarihte Arapça öğretimi Büyük Üstat Emmanuel de Rohan'ın girişimiyle üniversiteye devredilmiştir. Üniversitenin ilk Arapça öğretim görevlisi Rahip Don J. Calleja olmuştur ve ölümünden yaklaşık iki buçuk sene olacak şekilde 19 Mayıs 1798'de vefat edene kadar bu görevini sürdürmüştür. Üniversitedeki ikinci Arapça profesörü ve kayıtlara göre Ermeni olan Antonio Fadl Allah olmuştur.[24]

Malta'daki keşişlerin eğitim dâhil olmak üzere birçok konuda bilgili ve becerikli oldukları söylenmektedir. Pek çoğu doğu dillerine özellikle de Arapçaya hâkim olduğu bilinmektedir. 1632'den 1915 yılına kadar Malta'da Arapça öğretiminden sorumlu çok sayıda öğretim görevlisi bulunmaktadır. Agius, "*Malta, Ċentru Għat Tagħlim ta'L Għarbi Fil Mediterran*" isimli kitabında bu yıllarda Arapça öğretimi yapmış görevlilerin listesini sunmaktadır. Bu liste aşağıdaki şekildedir:

1632 – 1633 Patri Franġisku Flieles, O.F.M.
1637 – 1652 Patri Duminku Pace, O.F.M.
1637 – 1643 Dun Franġisk Azzopardi
? – 1680 Patri Anġlu Xerri, O.F.M.
1643 – 1683 Dun Salvu Fenech
1684 – 1729 Dun Fabriżju Bonnici
1729 – 1773 Dun Girgor Carbone

→

of the Island of Malta (London, 1838), 24; Patrick J. Keenan, *Report Upon the Educational System of Malta* (Dublin, 1879), 32.

[22] Gamze Yücetürk Kurtulmuş, "Malta Dili Üzerine Tarihsel Bir Bakış", 1847-1850.

[23] John Austin, George Cornwall Lewis, *Reports of the Commissioners Appointed to Inquire into the Affairs of the Island of Malta*, 22-34; Patrick J. Keenan, *Report Upon the Educational System of Malta*, 45-53.

[24] P. Dwardu Fenech, *L-istudju Ta' L-Għarbi F'Malta*, Proje (Malta: University of Malta, 1964) (University of Malta), 27.

1773 – 1798	Dun Ġużepp Calleja
1788 – 1798 ?	Mikiel Anton Vassalli
1803 - ?	Antonio Fadl Allah
1805 – 1807	Patri Anastasju, O.F.M.
1807 – 1838	Fra Ġużeppi Grassi, O.S.J.
1838 – 1848	Ahmed Fâris eş-Şidyâk
1853 – 1853	Robertu Casolani
1853 – 1881	Geitanu Ciancio
1881 – 1889	Robertu Casolani
1889 – 1895	Antonju Sarreo
1895 – 1915	Dun Yusuf Sebhlani[25]

Bu isimlerden Ahmed Fâris eş-Şidyâk Lübnanlı bir edebiyatçıdır ve Modern Arap Edebiyatının önde gelen isimlerinden biridir. Kendisi 1826 yılında ilk olarak Malta'ya İngilizce öğrenmek üzere gitmiştir. Daha sonra 1834 yılında misyoner matbaasında çalışmak ve Arapça öğretmek için Malta'ya tekrar dönmüştür.[26]

Malta'daki devlet okullarında dil öğretimi tarihten bu yana her zaman bir tartışma konusu olmuştur. 1836'da Kraliyet Komisyonu, İtalyancayı konuşma dili dışında Malta'nın edebi ve yazılı dili olarak kabul etmiş ve aynı zamanda mahkemelerde kullanılacak dil olarak belirlemiştir. Bunun yanı sıra İtalyanca Malta'da kiliselerin resmi dili olarak kullanılmıştır. Kraliyet Komisyonu İtalyancayı resmi dil olarak kabul etmesinin bir sebebi de Maltacayı Arapçanın standart bir yazım sistemi olmayan bozuk lehçesi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.[27]

Aynı dönemde Kraliyet Komisyonu, Arapçanın liselerde müfredata dâhil edilmesini desteklemiştir. Bu yaklaşımın temel gerekçelerinden biri, liselerden mezun olan bireylerin ilkokullarda öğretmenlik yapmaları nedeniyle, Arapça eğitiminin sürdürülebilir bir biçimde alt kademelere aktarılmasının hedeflenmesidir. Bu doğrultuda, öğrencilerin Arapça eğitimini ana dili Arapça olan öğretmenlerden alarak mezun olmaları ve ardından ilkokullarda Arapça öğretimini üstlenmeleri önerilmiştir. Söz konusu desteğin bir diğer motivasyonu ise Arapça öğretimi yoluyla, başta Berberi kıyıları, Mısır, Arabistan ve Suriye olmak üzere Arap coğrafyasıyla ticari ilişkilerin güçlendirilmesi ve bu bölgelerdeki iş ve ticaret olanaklarının artırılmasıdır.[28]

[25] Dionisius A. Agius, *The Study of Arabic in Malta 1632 to 1915*, 39.
[26] Atilla Çetin, "FÂRİS eş-ŞİDYÂK", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* (Erişim 23.11.2025).
[27] J. J. Camilleri, "Early Goverment Schools in Malta", *Melita Historica* 5/3 (1970), 262.
[28] J. J. Camilleri, "Early Goverment Schools in Malta", 262-263.

2. Malta'nın İslam Dünyası ile Diplomatik İlişkilerinin Eğitime Yansıması: Kaddafi Örneği

2.1. Malta ve Libya İlişkilerinin Siyasi Arka Planı

İngilizlerin Malta'dan çekilmesiyle Malta'nın bağımsızlığını kazandığı 1964 yılında Dom Mintoff henüz İşçi Partisi'nin bir üyesidir. 1971 yılına gelindiğinde ise Malta'da İşçi Partisi seçimleri kazanmış ve Dom Mintoff başbakan olmuştur. Mintoff, yüzünü komşu Arap ülkelerine çevirmiş; özellikle, iki yıl önce gerçekleştirdiği darbeyle Kral İdris'i devirerek iktidara gelen ve Malta ekonomisine uygun koşullarda petrol tedarik edebilecek, aynı zamanda Malta'nın ihracatını destekleyebilecek konumda olan Libya ile daha yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Bu tarihten sonra Libya, Malta için önemli bir dış yardım kaynağı ve özellikle de yakın zamana dek devam eden petrol yardımı kaynağı anlamına gelmektedir.[29]

Libya 70li yıllarda Akdeniz Havzası'nın askeri ve siyasi politikalarında büyük bir öneme sahip olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple 69 yılındaki Kaddafi'nin *el-Fâtih* adıyla gerçekleştirdiği Libya devriminin ilk yıllarından itibaren bu bölgeyi savaş filolarından ve yabancı askerî tesislerden -özellikle de NATO'ya ait üstlerden- arındırarak tarafsız bir "*barış denizi*"ne dönüştürme çağrısında bulunmaktadır. Libya bu çağrıyı 1973 yılında Cezayir'de düzenlenen Bağlantısızlar Hareketi (*Non-Aligned Movement*) Konferansı'nda tekrarlamış ve bu doğrultuda Tunus ve Cezayir ile birlikte hareket etmiştir. Libya bu siyasi düşüncesinin hayata geçirilmesi noktasında Malta'yı kilit bir unsur olarak görmektedir. Nitekim o yıllarda Britanya'nın Malta topraklarında askerî üstleri bulunmaktadır. Libya bu dönemde Malta'ya yardım sağlamaya hazır olduğunu belirtmiş, Malta'nın Britanya'nın koşulları altında kalmaması için destek olmayı taahhüt etmiş ve Malta'nın, 1956 ve 1967 yıllarında Arap–İsrail savaşları sırasında yaşandığı gibi, İsrail başta olmak üzere Batı'ya yardım sevkiyatı için aktarım noktası olmasının önüne geçmek istemiştir.[30]

Bu doğrultuda Kaddafi, Malta ve Libya arasında birlik kurulmasını önermiştir. Bazı kaynaklar Kaddafi'nin Malta'ya birlik teklifi sunduğunu belirtmektedir. Kaddafi Malta'yı yüzyıllar boyunca Arap yönetimi altında kalan bir Arap adası olarak görmektedir. Ancak Malta Libya'nın birlik teklifini Avrupa ülkelerinin özellikle de Britanya'nın baskıları ve yönlendirmeleri altında reddetmiştir.[31] O dönemde Libya ve Malta arasındaki birlik fikri kabul görmemiş, liderlerin bölgede yabancı varlığın bulunmaması yönündeki tutumlarını yansıtan bir mesajdan ibaret kalmıştır.

Diğer taraftan 11 Nisan 1974 yılında Lübnan'ın *en-Nehâr* isimli gazetesinde verdiği röportajda Kaddafi, Libya ve Malta arasında bir birlik kurulmasına yönelik resmî veya somut bir teklifin söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Mintoff ile geç-

[29] Mary Rose Bondin, *An Appraisal of the Teaching of Arabic in Malta* (Malta: University of Malta, Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans, 1988), 5.
[30] Nebil Akîd Mahmud el-Mazferî, "el-Alâkâtü'l-Lîbîyye el-Mâltıyye 1960-1980", *Basra Üniversitesi, Dirâsât Târîhiyye Dergisi* 35 (2023), 142-143.
[31] Nebil Akîd Mahmud el-Mazferî, "el-Alâkâtü'l-Lîbîyye el-Mâltıyye 1960-1980", 143.

mişte pek çok görüşme gerçekleştirdiğini, bu görüşmeler sırasında birlik meselesinin geçici ve fikir düzeyinde gündeme geldiğini belirtmiştir. Bu konuşmalar esnasında Mintoff'un Arapça hakkında söylemleri olduğunu, Maltalıların Arapça ile olan dilsel ve kültürel bağlarını, Fenike köken vurgusunu ve Malta'nın Müslümanların Güney Avrupa'yı fetihleri esnasındaki tarihsel rolü üzerinden değerlendirmelerde bulunduğunu aktarmıştır. Görüşme sırasında Mintoff'un uzun vadede Arap ülkelerinin birleşmesi durumunda Malta'nın Araplara aidiyetinin başka herhangi bir ülkeye aidiyetinden daha yakın olacağını dile getirdiğini ve Maltalıların duygularının Arap duygularıyla uyumlu olduğunu söylediğini vurgulamıştır.[32]

21 Ağustos 1980 yılında CIA'nin yayınladığı rapora göre 1970'lerin sonu ve 1980 başında Malta ile Libya arasındaki ilişkiler, iki liderin kişisel özellikleri ve karşılıklı çıkar arayışları çerçevesinde şekillenmiştir. Malta Başbakanı Dom Mintoff, ülkesinin sanayileşme ve sosyalizm hedefleri için dış kaynağa ihtiyaç duyarken, Libya lideri Muammer Kaddafi Akdeniz'de Batı etkisini azaltacak bir diplomatik müttefik aramaktadır. Bu bağlamda iki ülke; ucuz petrol, ekonomik yardım ve askeri destek karşılığında Libya'ya diplomatik destek verilmesini içeren bir dizi anlaşma yapmıştır. Ancak petrol tedariki, deniz yetki alanları ve yardım miktarı gibi konularda yaşanan gerilimler, zaman zaman ilişkilerin kopma noktasına gelmesine yol açmıştır. CIA raporu, bu ilişkinin hem Malta için kârlı hem de siyasi bağımlılık riski taşıyan kırılgan bir denge olduğunu vurgulamaktadır.[33]

17 Ocak 1972 tarihli *Time (Partners with CNN)* dergisinde yayımlanan "Gaddafi to the Rescue" başlıklı habere göre, İngiltere'nin yaklaşık 170 yıl boyunca Malta'yı askerî ve lojistik bir üs olarak kullanmasının ardından adadan çekilmesi ve bu süreçte yaklaşık 22.000 işçinin ülkeyi terk etmesi, Malta ekonomisinde ciddi bir daralmaya yol açmıştır. Söz konusu ekonomik boşluğu telafi etmek amacıyla Libya lideri Muammer Kaddafi, Malta'ya yaklaşık 3 milyon ABD doları tutarında bir kredi sağlamıştır.[34] Bu ekonomik iş birliği 1970'li yılların ortalarında da devam etmiş; 1975 yılı itibarıyla Libya, Malta'ya 20 milyon avro değerinde ek bir kredi vermiştir. 1980'li yılların başlarında ise Libya, Malta'daki Marsa Shipbuilding, Medelek, Mediterranean Power Electric ve Air Mediterranean Ltd. gibi çeşitli yerel şirketlere yatırım yaparak ülkedeki sanayi ve hizmet sektörlerini desteklemiştir. Buna ilaveten Libya, Malta'dan yaptığı ithalatı iki katına çıkarmayı planlamış ve Malta'nın tüm petrol ihtiyacını sübvansiyonlu fiyatlarla karşılamayı teklif etmiştir. Bu kapsamlı mali ve ekonomik destekler sayesinde Malta ekonomisinin altyapısı önemli ölçüde canlanmış ve ülkenin ekonomik toparlanma süreci hız kazanmıştır.[35]

Kaddafi'nin Malta'ya yönelik yakın ilgisi ve sağladığı maddi ve ekonomik destekler, ilişkinin ilk yıllarında Maltalı kamuoyu tarafından büyük ölçüde olumlu karşılanmıştır. Nitekim Kaddafi'nin Malta'ya gerçekleştirdiği ziyaretler sırasında,

[32] *es-Secillü'l-kavmiyyü: beyânât ve hutab ve ehâdîsü'l-akîd Muammer Kaddâfi* (Libya, 1973), 5/84.
[33] *Malta-Libya Relations*, CIA Raporu (Erişim 21 Ağustos 1980).
[34] "Gaddafi to the Rescue", 17.01.1972, *Time (Partners with CNN)* (Erişim 28 Aralık 2025).
[35] "Malta's Relationship with Libya", *Spunt* (Erişim 28 Aralık 2025).

kendisinin coşkulu karşılamalarla ağırlanmış olması bu olumlu algının somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Dönemin basın söylemini yansıtması bakımından dikkat çekici bir örnek olarak, *"Habibna Gaddafi se jkellem lill-Maltin għada f'Bormla"* başlığını taşıyan gazete haberi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Söz konusu başlık, Türkçeye "Sevgilimiz Kaddafi yarın Bormla'da Maltalılara hitap edecek" şeklinde çevrilebilir. Başlıkta yer alan "*habibna"* (sevgilimiz) ifadesi, Kaddafi'ye yönelik oldukça samimi ve olumlu bir kamuoyu algısını yansıtması bakımından önem taşımakta; Libya liderinin Malta'da, özellikle ilişkinin ilk yıllarında, popüler ve sıcak bir figür olarak sunulduğunu açıkça ortaya koymaktadır:

Şekil 1. Gazete Haberi[36] ve Kaddafi & Mintoff'un Halkı Selamlaması[37]

l-orizzont

Ħaġtu merħba lill-President Libjan

HABIBNA GADDAFI SE JKELLEM LILL-MALTIN GHADA F'BORMLA

Ancak ilerleyen yıllarda izlenen siyasi politikaların giderek aşırı ve ideolojik bir nitelik kazanması, başlangıçtaki olumlu algının zamanla tersine dönmesine neden olmuştur. İlk dönemde gözlemlenen ilgi ve destek, yerini giderek toplumsal rahatsızlığa ve mesafeli bir tutuma bırakmış; bu durum, Malta kamuoyunun Libya ile kurulan ilişkilere ve bu ilişkilerin sembolik unsurlarına yönelik bakışını belirgin biçimde etkilemiştir.

2.2. İki Devletin Kültür ve Eğitim Alanındaki İş Birliği Projeleri

Malta ve Libya arasında 5 Ekim 1972 yılında imzalanan 20 maddelik *Kültürel Anlaşma*, iki ülke arasındaki kültür, eğitim, bilim, sanat, spor ve turizm gibi alanlarda iş birliğini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Anlaşma; karşılıklı saygı, egemenliğe müdahale etmeme ve eşitlik ilkelerini esas alarak düzenlenmiştir.[38]

Anlaşmada kurumsal düzeyde kültürel, bilimsel ve eğitim kurumları arasında ilişki kurulması, iki toplumun yaşam biçimlerinin ve görüşlerinin birbirine tanıtılmasına dair maddeler yer almaktadır. Buna göre, iki ülke arasında öğretmen, akademisyen, araştırmacı, bilim insanı ve eğitim uzmanlarının karşılıklı değişimleri açıkça teşvik edilmektedir. Bu sayede Libya, Malta'ya pek çok Arapça öğretmeni

[36] Mary Rose Bondin, *An Appraisal of the Teaching of Arabic in Malta*, 105.
[37] "Corradino Road Renamed Dom Mintoff Road", *Malta Today* (Erişim 04 Şubat 2026).
[38] Goverment of Malta, Goverment of Libyan, "Cultural Agreement Between the Goverment of Malta and the Goverment of the Libyan Arab Republic, Treaty Series No 142" (Department of Information, Malta, 05 Ekim 1972), 1-5.

ve akademisyen göndermiştir. Ayrıca anlaşmaya göre iki ülke karşılıklı olarak akademik diplomaların ve derecelerin denkliğini inceleyip kabul etmeye çalışacaktır. Böylece dil eğitimi, öğretmen değişimi ve yükseköğretim alanındaki iş birliği doğrudan kolaylaştırılmıştır.[39]

Kültürel alanda edebiyat, sanat, tarih ve kültür paylaşımı, arkeoloji alanında uzman değişimi, kültürel ve bilimsel yayınların çevirisi ve dağıtımı, sergiler, tiyatro, müzik ve folklor etkinlikleri düzenlenmesi, film, radyo ve televizyon programlarının değişimi ve medya iş birliklerine dair adımlar atılması öngörülmüştür.[40]

Bu maddelere dayanarak Libya'nın Malta'da kurduğu "*Arkadaşlık ve Dayanışma Sesi*" adlı radyo istasyonu bulunmaktadır. Bu yayın organı, Batı karşıtı propaganda ve Filistin yanlısı söylemlerle, Libya'nın ideolojik mesajlarını Malta kamuoyuna ve çevre bölgelere iletmeyi hedeflemiştir. Petrol akışındaki kesintilerle birlikte radyo yayınlarının durdurulup tekrar başlatılması, ekonomik-siyasi ilişkilerin kültürel araçlar üzerinden nasıl pazarlık unsuru haline geldiğini göstermektedir. [41] Bu durum, Malta'nın Libya ile diplomatik yakınlaşmasının sadece enerji ve ekonomiyle sınırlı kalmayıp medya ve kültürel alanda da etkiler doğurduğunun somut bir örneğidir.

Her iki lider de halklarının ortak bir Fenike kökenine dayandığını ileri sürmüştür. Bu söylem çerçevesinde, ikili ilişkilerin kurumsal boyutu giderek güçlenmiş; sırasıyla 1974, 1975 ve 1978 yıllarında Libya Kültür Enstitüsü, Libya-Arap Malta Holding Company Ltd. ve bünyesinde bir cami bulunan İslam Merkezi kurulmuştur. Ayrıca 1984 yılında Libya ile Malta arasında "*Dostluk ve İş birliği Antlaşması*" imzalanarak ilişkiler resmî bir zemine taşınmıştır. Bu sürecin sembolik yapılarından biri olan *Meryem el-Betül Camii*'nin temeli, Kaddafi tarafından 1978 yılında atılmış ve cami 1984'te resmî olarak ibadete açılmıştır.. Söz konusu cami, günümüzde de Malta'da bulunan ilk ve tek cami olma özelliğini korumaktadır. Libya ile Malta arasında gelişen bu çok yönlü ilişkiler bağlamında Boissevain'e göre Batı medyası, Malta'yı "Libya'nın Truva Atı" olarak nitelendirmiştir.[42]

2.3. Malta ve Libya İlişkilerinin Malta'da Arapça Öğretimine Etkileri ve Sonuçları

1970'li yıllara gelindiğinde Arapça öğretiminin belirgin bir hız kazandığı görülmektedir. Bunun sebebi pedagojik veya akademik gerekçelerden ziyade büyük ölçüde siyasi bir gündemden kaynaklanmaktadır. Dom Mintoff ve Kaddafi hükümetleri arasında imzalanan *Kültürel Anlaşma* sonrası Arapça öğretimi Malta'daki hükümetin önceliklerinden biri olmuştur. İlk olarak 1974 yılında Eğitim Bakanlığı tarafından Arapça öğretimi akşam kursu şeklinde yürütülmesini teklif edilmiştir.

[39] Goverment of Malta, Goverment of Libyan, "Cultural Agreement Between the Goverment of Malta and the Goverment of the Libyan Arab Republic, Treaty Series No 142", 2-5.
[40] Goverment of Malta, Goverment of Libyan, "Cultural Agreement Between the Goverment of Malta and the Goverment of the Libyan Arab Republic, Treaty Series No 142", 5.
[41] Mary Rose Bondin, *An Appraisal of the Teaching of Arabic in Malta*, 2.
[42] Bo Strath (ed.), *Europe and the Other and Europe as the Other* (Belçika: P.I.E. Peter Lang, 2010), 248-249.

Maltalıların söz konusu kursa katılımını teşvik etmek amacıyla, kayıt yaptıran katılımcılardan herhangi bir ücret talep edilmemesi kararlaştırılmıştır. Bir yıl sonra, devlette çalışan memurlarında da bu kursa teşvik edilmeye başlandığı bilinmektedir. Bu kurs için "*öğrencilerin günlük konuşma becerisi edinmesini, gazeteler ve resmi belgeler gibi materyallerin Arapçaya ve Arapçadan çevirilerinin yapılabilmesi*" gibi hedefler öne sürülmüştür. Bunun yanı sıra medyada da bu dilin öğrenilmesine dair teşvik programları yayımlanmıştır. Ulusal kanalda *Għarbi Għal Kulħadd* (Hepimiz için Arapça) isimli düzenli bir program dahi sunulmaktadır.[43]

1975 yılında Eğitim Bakanlığı ilk olarak Arapça derslerini devlet ortaokullarında İtalyanca, Fransızca ve Almancanın yanında seçmeli ders olarak sunmuştur. Ancak öğrenciler tarafından bu derse ilgi az olunca yayımlanan başka bir yönerge ile ortaokul müfredatından resim ve müzik derslerinin çıkarılarak Arapçanın müfredata entegre edileceği ve zorunlu olacağı bildirilmiştir.[44] Resim ve müzik derslerinin müfredattan kaldırılması tartışmalara yol açmıştır. Bununla ilgili gazetede yayımlanan haberler aşağıda verilmektedir. İlk haberdeki başlık Arapçanın ortaokullarda zorunlu olduğunu duyururken, ikinci haberde müzik ve resim derslerinin kaldırılmasının olumsuz sonuçları olacağına dair bir açık mektup bulunmaktadır:

Şekil 2. Gazete Haberleri[45]

2 — IN-NAZZJON TAGĦNA Is-Sibt, 18 ta' Ottubru, 1975

L-GĦARBI JSIR SUGGETT OBBLIGATORJU FL-ISKEJJEL SEKONDARJI

PIETA', il-Ġimgħa.

It-tagħlim tal-Għarbi fl-ewwel sena ta' l-iskejjel sekondarji governattivi sar obbligatorju minn dis-sena skolastika, skond ma kkonfermawlna mkejjen qrib id-Dipartiment ta' l-Edukazzjoni.

Dawn l-iskejjen fihom ġeħdin li dan l-aħħar ħarġet diskrazzi fil-kapaċità ta' l-iskejjel sekondarji tiegħu ġew-sagħarfa-n l-tagħlim ta'-ssnika u l-arti fil-kulleġġi ta' l-ewwel sena minn wara l-ħolqien ta' l-iskejjel sekondarji. Issa, se' jibda' jsir aktar-u mod-ħu, se' jibda jiġi segħarfa l-Għarbi, bħala suġġett, obbligatorju.

Nillmaw li l-Għarbi, se' jibda jiġi segħarfa, mum-xi ġħalfejn ma l-ħsiebx, mum-xi ġħalfejn magħruf, ilġa' jissalva Malta, u mum-ġħalfejn Malta li jista l-Għarbi. Fl-istess xi żmien ilu ħareġ taħa fl-iskejjel sekondarji, kellha sabiex tetr-magħruf kemm ħawn għalfejnu li għand-

hom il-B.A. (Hons) fil-Malti, b'tagħrif fil-kultura tal-Lvant. Dawn l-għalfejnu, sabiex ħadu din il-kwalifikazzjoni, kellhom bi-ħors jmorrijaw l-Għarbi għal xi mkien.

Barra minn hekk, dan l-aħħar ħarġet ċirkolari, mill-Ministeru li permezz tagħha tagħqeġalt fil-grad, ta' servizz ġenerali ġew miftuħa għall-ħaru fil-Gvern Għarbija. Dan-ħiex minnhej ġiex sejjer-ħeja tesklġe, u kien ukoll ċar.

Ta' min iżħid li l-istudenti li qabżu fl-ewwel sena ta' l-kulleġġ arkondarji kienu ngħataw ċ-ċans li jagħżlu għoxrin ħin-ħiex-xi ħaġa oħra, Germaniż, Franċiż u Għarbi, li mqiegħsa f'dawn l-aħħar ta' l-

LETTERS TO THE EDITOR

ARABIC IN SCHOOLS

From Mr. Peter A. Debono

Sir, — What reason is forwarded for the introduction of Arabic in our Secondary Schools? This innovation should not have been at the exclusion of Music and Art.

These subjects should be retained in any school curriculum, no matter what, if the concept of education as distinct from mere instruction is what the Education authorities believe in.

May I suggest that Secondary Schools' time-tables again revert to an eight-period day. Thus, by taking just five minutes from lessons in other subjects, Music and Art would not be sacrificed.

29/10/75

What is the use of spending lots of money, time and effort in promoting large-scale international arts festivals if the future citizens of Malta are not bred to appreciate them?

Yours truly,
PETER A. DEBONO,
Sliema.

Başlangıçta tüm öğrencilere haftada iki saat Arapça öğretimi uygulanmış; ilerleyen süreçte bu uygulama revize edilerek üst sınıflarda ders saatleri haftada dört saate çıkarılmıştır. Ders sayısının artmasıyla öğretmen ihtiyacı meydana gelmiştir. Libyalı öğretmenlerin sayısı bu dönemde 12 kişi iken, az sayıda da Maltalı Arapça bilen lisan mezunları bu ihtiyacın üstesinden gelememiştir. Bu problemi çözmek amacıyla 1980 yılında Libya Hükümeti Malta'ya öğretmen göndermesi sonucu bu sayı 78'e yükselmiştir. Devlet ve özel okullardaki öğretmenler için Arapça kursları başlatılmıştır.[46]

O yıllarda karşılaşılan diğer bir problem de Maltalı öğrencilere uygun Arap-

[43] Carmen Vella, *The Teaching of Arabic in Malta Within The European Context*, 26-27.
[44] *In-Nazzjon Tagħna*, "L-Għarbi jsir Suġġet Obbligatorju fl-Iskejjel Sekondarji" (18 Ekim 1975), 2.
[45] Mary Rose Bondin, *An Appraisal of the Teaching of Arabic in Malta*, 103-104.
[46] *Daily News*, "Government Is Not Paying Anything for Arab Teachers" (19 Aralık 1980), 3.

ça öğretim materyali temin etmektir. İlk zamanlar Libya'daki ilkokullarda okutulan kitaplar alınarak ders kitabı olarak kullanılmıştır. Daha sonra Libya Eğitim Sekterliği temsilcisi ve Malta'daki Arapça öğretiminin denetçisi olan Rağeb Diyâf tarafından, 1978 ve 1981 yılları arasında yayımlanan "*Qari, Kitba u Konverżazzjoni Għall-Istudenti Tar-Repubblika Ta' Malta*" (Malta Cumhuriyeti'nin Öğrencileri için Okuma, Yazma ve Konuşma) isimli 5 kitaptan oluşan bir set hazırlanmıştır. Hazırlanan bu kitaplar öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılmıştır.[47]

Şekil 3. "*Qari, Kitba u Konverżazzjoni Għall-Istudenti Tar-Repubblika Ta' Malta*" Arapça Öğretim Seti[48]

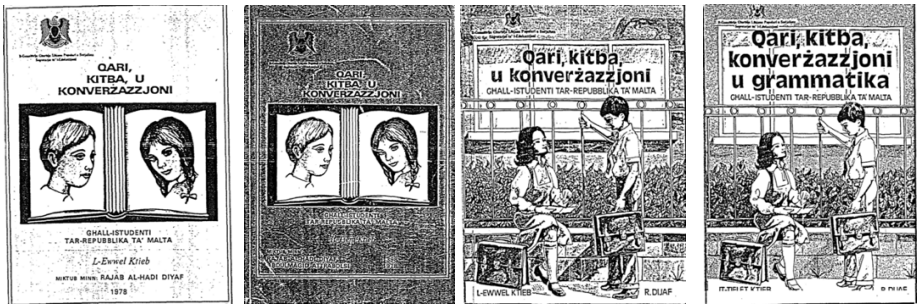

12 Mart 1982 yılında yapılan bir basın açıklamasında Malta'da Arapça öğretimine yönelik ilginin kısa sürede kayda değer biçimde arttığını ortaya koymaktadır. Açıklamada, Arapçanın Malta'daki devlet okullarında yaklaşık altı yıl önce, başlangıçta isteğe bağlı ve sınırlı ders saatleriyle öğretildiği; bu dönemde Libyalı öğretmenler tarafından, Maltalı öğrenciler için özel olarak hazırlanmamış ders kitaplarıyla eğitim verildiği ifade edilmektedir. Ancak aradan geçen süre zarfında Arapçanın zorunlu ders haline geldiğini, öğrenci sayısının 17.500'e ulaştığı, bunların 15.000'inin devlet okullarında 2.500'ünün ise özel okullarda eğitim gördüğünü vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra öğretmen sayısının da 77'ye yükseldiğini ve Maltalı öğrenciler için özel olarak hazırlanmış yeni ders kitaplarının kullanılmaya başlandığı belirtilmektedir.[49]

Bu çerçevede söz konusu basın açıklaması, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında Malta'da Arapça öğretiminin hem nicel hem de nitelik olarak hızlı bir gelişim gösterdiğini ve eğitim politikaları açısından kayda değer bir dönüşüm yaşandığını belgeleyen önemli bir birincil kaynak niteliği taşımaktadır.

Arapça kursları devlet okullarının yanı sıra bazı özel kurumlar tarafından da düzenlenmektedir. Bu kurumların arasında *Dar Is-Soliderjeta Maltija Libjana* (Malta-Libya Dayanışma Evi), *Sivil Havacılık Enstitüsü*, Ta'Giorni şehrinde bulunan *Libya Elektirik Enstitüsü*, Paola şehrindeki *Corradino İslam Merkezi* ve Valletta şehrin-

[47] Carmen Vella, *The Teaching of Arabic in Malta Within The European Context*, 28-29.
[48] Mary Rose Bondin, *An Appraisal of the Teaching of Arabic in Malta*, 123-125.
[49] Mary Rose Bondin, *An Appraisal of the Teaching of Arabic in Malta*, 117.

deki *Libya Arap Kültür Enstitüsü* yer almaktadır. Bu kurslara katılan en başarılı ve yetenekli öğrencilere teşvik amacıyla düzenli olarak Libya'ya ücretsiz uçak bileti ve konaklama imkânı gibi cömert ödüller verilmektedir. [50] Ayrıca eğitim kalitesini artırmak adına 1986 yılında öğretmenlere rehber olacak nitelikte "*Teacher's Guide to the Teaching of Arabic in Maltese Secondary Schools*" (Malta Ortaokullarında Arapça Öğretimi için Öğretmen Klavuzu) isimli bir yol gösterici eser yayımlanmıştır.[51]

Arapça öğretimi Malta'da 12 yıl boyunca zorunlu olarak okutulmasının ardından 1987 yılında Milliyetçi Parti'nin yeniden seçilmesiyle Arapça zorunlu eğitimi kaldırılarak seçmeli ders olarak okutulmasına karar verilmiştir. Bu karardan önce Arapça öğrenen 4036 öğrenci varken, karardan sonra öğrenci sayısının 14'e kadar hızla düştüğü görülmektedir. Bu hızlı düşüşün ardından muhalefetteki İşçi Parti'si Arapça öğretimini yeniden canlandırmak adına partiye bağlı kulüplerin bazılarında ücretsiz Arapça dersleri verme kararı almıştır.[52]

1987 yılında Milliyetçi yönetim Arapça hakkında verdiği kararı telafi etmek adına ve bu dili diğer dillerin öğretiminde olduğu gibi teşvik etmek amacıyla Msida şehrindeki Junior College Kompleksi'nde bir Arap Dili Merkezi kurmuştur. Bu merkezin amacı sergiler, seminerler ve kurslar gibi kültürel etkinlikler düzenlemek olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan yükseköğretim seviyesinde Arapça öğretimini desteklemek adına Malta Üniversitesi'nde Arap Dili Bölümü'nü kurmuştur. Hükümetin Arapçanın zorunlu ders statüsünün kaldırılmasını telafi etmeye yönelik bu girişimleri, İşçi Partisi tarafından daima eleştirilmiştir.[53]

Tarihe baktığımızda Araplar, Malta'yı birkaç yüzyıl kadar yönetmiş ve dillerini Malta'da bırakmış olmasına rağmen Maltalıların çoğu geçmişten bugüne Araplarla özdeştirilmek istememektedir. Bu olumsuz tutumunun başlıca sebebi İşçi Partisi'nin yönetiminde (1971-1987) yapılan açıkça Arap yanlısı siyasi hamleler olarak görülmektedir. Dom Mintoff'un Libya ve Arap dünyasıyla olan sıkı temasları ve ilişkileri toplumda ters bir etki yaratmıştır. Maltalılara göre Araplar "düşman" olmasa da "Arap" kavramı bazı Maltalı çevrelerinde küçümsenmektedir. Özellikle Katolik Maltalılar Müslüman olan Libyalılardan hoşlanmamakta ve en ufak şekilde bile onlarla ilişkilendirilmek istememektedir.[54] Bondin, Maltalıların bu tutumunu şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Maltalıların düşüncesine göre Arap ulusları geri kalmış, istikrarsız, devrimci ve çağdışıdır. Avrupa etkisi altında çok uzun süre yaşamış olan Maltalılar, Arapları ve onlarla bağlantılı her şeyi düşük bir değerle değerlendiriyordu." [55]*

[50] Joe C. Cordina, "Arabic Language Stirs Great Interest", *The Courier* (1981), 23-24.
[51] Carmen Vella, *The Teaching of Arabic in Malta Within The European Context*, 30.
[52] Carmen Vella, *The Teaching of Arabic in Malta Within The European Context*, 32.
[53] Manwel Mifsud, Albert Borg, "Arabic in Malta", 98.
[54] Geoffrey Hull, *The Malta Language Question: A Case Study in Cultural Imperialism* (Malta: Said International Ltd., 1993), 111.
[55] Mary Rose Bondin, *An Appraisal of the Teaching of Arabic in Malta*, 26.

Arapçanın zorunlu eğitim olarak getirilmesi Maltalılar tarafından Libyalıları memnun etmeye yönelik bir siyasi hamle olarak görülmüştür. 1987 yılında Avrupa yanlısı Milliyetçi Parti iktidara gelip Arapçayı devlet okullarında yalnızca seçmeli ders olarak dönüştürmesi Maltalılara büyük bir rahatlama getirmiştir. Ancak Maltalıların Araplara karşı negatif tutumları devam etmiştir. 1999 yılında yapılan bir ankete göre; ankete katılmış devlet okullarında okuyan öğrencilerin yalnızca %1'i Arapça öğrenmektedir. Aynı çalışmada yapılmış diğer bir ankette katılımcılara *Arapçanın zorunlu bir ders olarak yeniden müfredata eklenmesi durumunda verecekleri tepkilere* ilişkin yanıtlar sunulmuştur. Toplamda %62'si olumsuz tepki vermiştir. Katılımcıların %49'u böyle bir girişim karşısında "*rahatsız olacaklarını*", %12'si "*hayal kırıklığına uğrayacaklarını*", %1'i ise "*şaşıracaklarını*" belirtmiştir. Sadece %11'i "*memnun olacaklarını*" ifade ederken, %15'i ise "*nötr*" kalmayı tercih etmiştir.[56]

Malta, 1 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Birliği'ne katılmış olmasına rağmen[57], Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini ve bağlarını koparmaktan kaçınmıştır. Malta'nın bir önceki Cumhurbaşkanı Prof. G. De Marco Malta'nın komşu ülkeleriyle iletişiminin önemini vurgulayarak şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Biz başkalarıyla birlikte yaşamak zorundayız. Bu nedenle, kuzeydeki Avrupa halklarıyla ve güneydeki Arap ülkelerinin halklarıyla iletişim kurmamıza imkân tanıyacak gerekli araçlara ihtiyaç duymaktayız."*[58]

Bu tutum eski Eğitim Bakanı Dr. Louis Galea tarafından da desteklenmiş ve Malta'nın çıkarları doğrultusunda Arap dili ve kültürünün teşvik edilmesinin gerekliliğini savunmuştur. Bu doğrultuda eski Eğitim Bakanının da girişimleri ve Başbakanlık Ofisinin de desteğiyle 2004 yılında iki yıllık Arapça Diploma Programı başlatılmıştır. Bu program, kamu görevlileri ile özel sektör çalışanlarına açık olarak tasarlanmıştır. Ayrıca kamu görevlilerinin derse katılımlarını sağlamak için kamu görevlileri haftada iki iş günü izinli sayılmıştır. Katılımcılardan kurs ücreti alınmamış ve kitap ödeneği de sağlanmıştır. Program müfredatı ağırlıklı olarak ticari, hukuki ve diplomatik Arapçaya odaklanmıştır.[59] Bu programa toplamda 80 kişi başvurmuş, iki yıllık programın sonunda 38 öğrenci final sınavından başarılı olarak diplomalarını almıştır. [60]

Öğrenimi başarıyla tamamlayan 38 öğrenciden 10'u Lisans düzeyinde öğrenimine devam etmiştir. Dikkat çekici bir diğer nokta ise, mezunlardan yalnızca 4'ü

[56] Lydia Sciriha, "Trilingualism in Malta: Social and Educational Perspectives", *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 4/1 (2001), 28-29.
[57] "2003 Maltese European Union Membership Referendum", *Wikipedia* (Erişim 15 Eylül 2025).
[58] Carmen Vella, *The Teaching of Arabic in Malta Within The European Context*, 33.
[59] Galea Debono, "University to Run Diploma Course in Arabic", *The Times* (Erişim 27 Temmuz 2004), 48.
[60] *Malta Independent*, "38 Complete Diploma in Arabic" (Erişim 05 Ağustos 2006).

programın amacına uygun işlerde yer almıştır. Bu kişilerin mezun olduktan sonra çalıştığı yerler Polis Teşkilatı'nın göç birimi, gümrük dairesi, Frontex ve Malta Üniversitesi bünyesindeki Uluslararası İlişkiler ve AB Ofisi'dir. Alınan bu netice sonrasında program sürdürülebilir şekilde devam ettirilememiştir.[61]

Gerek iktidarda bulunduğu dönemlerde Milliyetçi Parti'nin, gerekse muhalefette yer aldığı süreçlerde İşçi Partisi'nin, Arapça öğretimini teşvik etmek amacıyla farklı düzeylerde ve çeşitli araçlarla ortaya koyduğu tüm çabalara rağmen, bu dili öğrenmeyi tercih eden öğrenci sayısında beklenen ve hedeflenen artış sağlanamamıştır. Arapçanın eğitim sisteminde zaman zaman zorunlu, zaman zaman ise seçmeli ders statüsünde yer alması; kurslar, burslar ve kurumsal destek mekanizmalarıyla teşvik edilmesi dahi, toplumsal düzeyde kalıcı bir karşılık bulmamıştır.

Bu durumun temel nedenlerinden biri, Malta toplumunda Arapçaya ve daha genel olarak Arap toplumuna yönelik olarak uzun yıllar boyunca şekillenmiş ve süreklilik kazanmış olumsuz algının büyük ölçüde değişmeden varlığını sürdürmesidir. Arapça, çoğu zaman pedagojik ve akademik bir değer taşıyan bağımsız bir dil olarak değil; siyasal, ideolojik ve kültürel çağrışımların yüklendiği bir unsur olarak algılanmış, bu da dilin eğitim alanında toplumsal meşruiyet kazanmasını zorlaştırmıştır.

Dolayısıyla Arapça öğretimine yönelik girişimlerin sınırlı etkisi, yalnızca eğitim politikalarının yetersizliğiyle değil; aynı zamanda toplumsal tutumlar, tarihsel hafıza ve kolektif algılar ile yakından ilişkili olduğu açıktır. Bu bağlamda, Arapça öğretiminin Malta'da sürdürülebilir ve yaygın bir zemine kavuşabilmesi, yalnızca müfredat ve kurumsal düzenlemelerle değil, Arap dili ve kültürüne yönelik toplumsal bakışın dönüştürülmesini hedefleyen daha kapsamlı ve uzun vadeli stratejilerle mümkün gözükmektedir.

3. Günümüzde Malta'da Arapça Eğitimi

Malta'daki eğitim sistemi genel olarak okul öncesi, ilköğretim (primary schools), ortaöğretim birinci kademe (middle schools), ortaöğretim ikinci kademe/lise (secondary schools) ve yükseköğretim olmak üzere kademeli bir yapı izlemektedir. Okul öncesi eğitim, 3–5 yaş aralığındaki çocukları kapsamakta; ilköğretim eğitimi ise 5 yaşında başlamakta ve 11 yaşına kadar, toplam altı yıl sürmektedir. Bunu, 12–13 yaş grubunu kapsayan ve iki yıl süren ortaöğretim birinci kademe izlemektedir. Ortaöğretim ikinci kademe (lise) ise 13–16 yaş aralığında, üç yıllık bir eğitim sürecini kapsamaktadır. Malta'da zorunlu eğitim 5–16 yaş aralığını kapsamakta olup, bu eğitim devlet okulları, kiliseye bağlı okullar ve özel okullar aracılığıyla sunulmaktadır. Eğitim sistemi, erken yaşlardan itibaren İngilizceye güçlü bir yer verirken, yabancı dil öğretimi özellikle ortaöğretim düzeyinden itibaren daha belirgin ve yoğun bir hâl almaktadır.[62]

[61] *KullHadd*, "Dawra ma'l-iskejjel" (20 Mayıs 2007), 35.
[62] "Education", *Government Services and Information* (Erişim 01 Ocak 2026).

3.1. Arapçanın Müfredattaki Yeri ve Öğretim Düzeyleri

Arapça eğitiminin ilköğretim ve ortaöğretim düzeyine bakıldığında Malta'da ilk olarak 1819'da Zejtun'da ilkokul açılmıştır ve Klasik Arapça bu okulda öğretilen derslerden biridir. Patrick Joseph Keenan'ın Malta eğitim sistemi hakkındaki raporuna göre, bu okulda yaklaşık 30-40 civarı erkek öğrenci düzenli olarak Arapça dersleri aldığını söylemektedir. Rapora göre okuldan sorumlu olan Rev. Don Luigi Cammilleri'nin, öğrencilerin Maltacayı tanıması ve daha iyi anlaması için klasik Arapça öğrettiğini belirtmektedir. 1836 ve 1839 yılları arasında Malta eğitim sisteminde bir reform yapmış ve 1838 yılında hükümet okulların yönetimini üstlenmiştir. Zejtun ilkokulunda bulunan Arapça derslerini de kaldırmıştır ve yalnızca bu derslerin lise düzeyinde okutulmasına karar vermiştir.[63] O tarihten itibaren günümüze kadar ilköğretimde Arapça dersleri okutulmamıştır.

Günümüzde Malta'da ortaöğretimin ilk ve ikinci/lise düzeyinde Arapça eğitimi seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Bu dersin açılabilmesi için en az 4 öğrenci olması gerekmektedir. Aksi halde bu ders açılmamaktadır. Haftalık ders saatleri sınıf düzeyine göre farklılık göstermektedir. Form 1 ve Form 2'de Arapça haftada üç saat olarak okutulurken, Form 3'ten Form 5'e kadar haftalık ders süresi iki saat on beş dakika olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, Form 3'ten itibaren Arapçayı seçmeli ders olarak tercih eden öğrenciler, haftada üç saat Arapça eğitimi almaktadır. Öğretim programında yer alan öğrenme çıktıları ve içerik, *Secondary Education Certificate SEC* mezuniyet sertifikasının verilmesi açısından temel bir çerçeve oluşturmaktadır.[64]

Yükseköğretim seviyesinde Arapça öğretimine baktığımızda, 1937 yılında ilk olarak Malta Üniversitesi'nde (o zamanki adıyla Royal University of Malta) Maltaca ve Doğu Dilleri Bölümü kurulmuştur. Bu bölümün başında Prof. Joseph Aquilina bulunmaktadır ve 1976 yılına kadar bölümde görev yapmıştır. Aquilina bu bölümün kurulma amacını şu şekilde anlatmaktadır:

> *"O dönemde Malta'da Arapça öğretilmemektedir ve çok az kişi Maltaca ve Arapçanın yapısı hakkında bilimsel fikirlere sahiptir. Bu sebeple öğrencilerin dikkatini Maltacanın temelde Arapçaya dayalı olan yapısına dikkat çekmek için böyle bir bölüm kurulmuştur."*[65]

Arapçanın ilk kez zorunlu bir ders haline getirilmesi 1950'li yıllarda yükseköğretim düzeyinde gerçekleşmiştir. Nitekim o yıllarda Arapça Maltaca alanında lisans programı okuyan öğrenciler için zorunlu bir ders olarak okutulmuştur.[66]

1999 yılında Malta Üniversitesi bünyesinde, daha önce "*Doğu Araştırmaları Bölümü*" adıyla faaliyet gösteren akademik birim yeniden yapılandırılarak "*Middle*

[63] Carmen Vella, *The Teaching of Arabic in Malta Within The European Context*, 31-32.
[64] Marisa Farruga, *Arabic Language Syllabus for Secondary Schools* (Malta: Ministry of Education, 2009), 11.
[65] Mary Rose Bondin, *An Appraisal of the Teaching of Arabic in Malta*, 2.
[66] Carmen Vella, *The Teaching of Arabic in Malta Within The European Context*, 25.

Eastern and Asian Languages and Cultures" (Orta Doğu ve Asya Dilleri ve Kültürleri Bölümü) adı altında kurulmuştur. Bu yeniden yapılanma ile birlikte bölümün akademik kapsamı genişletilmiş ve disiplinler arası bir çerçeve benimsenmiştir.[67]

Söz konusu bölüm, Arapça, İbranice, Yakın Doğu Çalışmaları ve Çince alanlarında lisans düzeyinde derece ve diploma programlarını yürütmekte; dil öğretimini tarih, edebiyat ve kültürel çalışmalarla bütünleştiren bir eğitim anlayışı sunmaktadır. Programlar, öğrencilerin ilgili dilleri sıfırdan öğrenmelerine olanak tanırken, aynı zamanda bu dillerin ait olduğu coğrafyaların kültürel, tarihsel ve toplumsal arka planını kavramalarını hedeflemektedir.[68]

Bölüm bünyesinde ayrıca Arapça alanında Yüksek Lisans (M.A.) düzeyinde bir eğitim programı da bulunmaktadır. Araştırma temelli olarak tasarlanan bu program, öğrencilere Arap dili, edebiyatı ve kültürü üzerine seçtikleri bir konu çerçevesinde akademik çalışma yürütme imkânı sunmaktadır.[69]

Malta Üniverstisi'ne bağlı Ġ.F. Abela Junior Koleji'nin "*Department of Foreign Languages*" (Yabancı Diller Bölümü) bünyesinde Arapça programı yer almakta olup, söz konusu program Orta (Intermediate) ve İleri (Advanced) düzeylerde sunulmaktadır. Orta Düzey Arapça programı, Arapça alanında ortaöğretimden mezun olurken girilen "*Secondary Education Certificate – SEC*" (Ortaöğretim Eğitim Sertifikası) sınavının devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedir. Ders içeriği ağırlıklı olarak dilin iletişimsel yönüne, yani dört temel dil becerisine (dinleme, konuşma, okuma ve yazma) odaklanmaktadır. İleri Düzey Arapça Programındaki öğrenciler, dinleme-anlama metinlerini çözümleme ve belirlenen konular çerçevesinde akıcı Arapça konuşma becerileri kazanmaya yönelik eğitim almaktadır. Program kapsamında ayrıca ileri düzey Arapça dilbilgisi ve kelime bilgisi eğitimi verilmektedir.[70]

3.2. Dil Kursları

Malta Üniversitesi'nin Language School (Diller Okulu) kısmında yeni başlayanlar için Arapça çevrimiçi kursları bulunmaktadır. İki seviyeden oluşan bu kurs Arapça ile daha önce hiç teması olmamış veya sınırla düzeyde temas etmiş olan, dili meslekî, kişisel gelişim veya akademik amaçlarla öğrenmek isteyen bireylere yöneliktir. Bu kurs yıl boyunca belirli dönemlerde açılmaktadır. Her seviye toplam 30 saatlik bir eğitim süresini kapsamaktadır. Kurs oturumlarının en az dördü, yazma ve konuşma gibi dersler yüz yüze yapılmaktadır. Kursun açılabilmesi için en az 6 katılımcının kayıt yaptırması gerekmektedir. Bu sayıya ulaşılmaması durumunda kurum azaltılmış ders saati politikası uygulamaktadır.[71]

Malta hükûmeti tarafından kurulan "*Lifelong Learning*" (Yaşam Boyu Öğ-

[67] "Department of Middle Eastern & Asian Languages & Cultures", *L-Universita ta'Malta* (Erişim 02 Ocak 2026).
[68] "Study at UM", *L-Universita ta'Malta* (Erişim 02 Ocak 2026).
[69] "Masters of Arts in Middle Eastern and Asian Languages and Cultures (Arabic)", *L-Universita ta'Malta* (Erişim 02 Ocak 2026).
[70] "Department of Foreign Languages Arabic", *L-Universita ta'Malta Ġ.F. Abela Junior College* (Erişim 02 Ocak 2026).
[71] "Arabic for Beginners - Modules 1 & 2", *Malta University Language School* (Erişim 02 Ocak 2026).

renme) sistemi, dil öğretimini istihdam edilebilirlik, aktif yurttaşlık ve toplumsal katılımı destekleyen stratejik bir alan olarak ele alan bir projedir. Bu çerçevesinde özellikle yetişkinlere yönelik esnek ve kapsayıcı öğrenme imkânları sunulmaktadır. Bu sistem kapsamında Arapça, seçilebilir dil programları arasında yer almakta, mesleki beceri kazanımı ve kültürlerarası iletişim hedefleri doğrultusunda sunulmaktadır.[72]

Sonuç

Çalışma boyunca Malta'da Arapça öğretiminin tarihsel gelişimi ve günümüzdeki konumu, dil politikaları, siyasal ilişkiler ve toplumsal algılar çerçevesinde ele alınmış; Arapçanın eğitim sistemi içerisindeki seyrinin pedagojik gerekçelerden ziyade büyük ölçüde politik ve sosyokültürel dinamiklerle belirlendiği gözlemlenmiştir. Arapçanın Malta'daki eğitim tarihinde süreklilik arz eden bir varlığa sahip olmasına rağmen, bu sürekliliğin istikrarlı ve kalıcı bir kurumsallaşmaya dönüşemediği ortaya konmuştur.

Tarihsel sürece bakıldığında Arapça öğretiminin Malta'da ilk olarak dinî ve misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde şekillendiği, daha sonraki dönemlerde ise ticarî, diplomatik ve akademik ihtiyaçlar doğrultusunda farklı işlevler üstlendiği görülmektedir. 17. yüzyıldan itibaren manastır merkezli eğitim faaliyetleriyle başlayan Arapça öğretimi, 18. ve 19. yüzyıllarda üniversite düzeyine taşınmış; özellikle Britanya döneminde Arapça, hem Doğu ile kurulan ilişkiler hem de Maltacanın kökeninin anlaşılması açısından önemli bir referans dili olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, Arapçanın Malta eğitim tarihinde dönemsel olarak stratejik bir dil konumuna yükseldiğini göstermektedir.

Malta Üniversitesi bünyesinde Arapçanın akademik programa ilk kez 1937 yılında dâhil edilmesinin temelinde, Maltacanın kökenini, yapısal özelliklerini ve tarihsel gelişimini daha sağlıklı biçimde analiz etme amacı yatmaktaydı. Bu bağlamda Arapça, Maltacanın dilbilimsel temellerini anlamada vazgeçilmez bir referans dili olarak değerlendirilmiş ve güçlü, meşru bir akademik gerekçeye dayandırılmıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde, özellikle Arap dünyasıyla kurulan siyasi ve diplomatik ilişkilerin eğitim politikalarına doğrudan yansımasıyla birlikte, Arapçanın toplumdaki karşılığı akademik çerçeveden uzaklaşmıştır. Arapça, filolojik ve bilimsel bir araştırma alanı olmaktan ziyade, siyasal yönelimlerin ve ideolojik tartışmaların odağı hâline gelmiş; bu durum dilin toplumsal algısını da belirleyici biçimde etkilemiştir.

Bu sürecin uzun vadeli yansımaları günümüzde Malta Üniversitesi'ndeki Arapça eğitiminin mevcut durumu üzerinden de gözlemlenebilmektedir. Nitekim Arapça bölümünde öğrenim gören öğrenci sayısı oldukça sınırlı olup, bir elin parmaklarını geçmeyecek düzeydedir. Daha da dikkat çekici olan husus, bu bölümü tercih eden öğrencilerin büyük ölçüde Maltalı öğrencilerden değil, Arap ülkelerinden gelen öğrencilerden oluşmasıdır. Bu tablo, Arapçanın Malta Üniversitesi bağ-

[72] "In-Class Learning", *Life Long Learning* (Erişim 01 Ocak 2026).

lamında, başlangıçta hedeflendiği üzere Maltalı öğrenciler için Maltacanın kökenini ve yapısını anlamaya yönelik bir akademik araç olma işlevini büyük ölçüde yitirdiğini göstermektedir. Sonuç olarak Arapça, sahip olduğu güçlü akademik temele rağmen, Malta toplumunda mevcut önyargıları dönüştürerek yerel öğrenciler nezdinde kalıcı bir ilgi ve kabul zemini oluşturamamış; üniversite düzeyinde dahi beklenen çekim gücüne ulaşamamıştır.

Bununla birlikte, çalışmanın en dikkat çekici bulgularından biri, 1970'li yıllarda Libya ile kurulan yoğun diplomatik ilişkilerin Arapça öğretimini nicel açıdan hızla genişletmesine rağmen, bu genişlemenin toplumsal düzeyde kalıcı bir kabul ve benimsemeye dönüşmemiş olmasıdır. Arapçanın zorunlu ders statüsüne getirilmesi, öğretmen ve materyal desteğinin sağlanması ve kurslarla teşvik edilmesi kısa vadede öğrenci sayısında artışa yol açmış; ancak bu artış, siyasi otoritenin değişmesiyle birlikte hızlı bir biçimde tersine dönmüştür. Bu durum, Arapça öğretiminin Malta'da pedagojik ihtiyaçlardan ziyade siyasal tercihlerle ilişkilendirildiğini ve bu algının dilin toplumsal meşruiyetini zayıflattığını göstermektedir.

Günümüzde Malta eğitim sisteminde Arapça, ortaöğretim düzeyinde seçmeli ders statüsünde varlığını sürdürmektedir. Ancak hem öğrenci sayıları hem de mezunların istihdam alanları dikkate alındığında, Arapça öğretiminin sınırlı bir etki alanına sahip olduğu görülmektedir. Arapça, çoğu zaman çok dillilik bağlamında stratejik bir avantaj olarak değil; tarihsel, siyasal ve kültürel çağrışımların gölgesinde değerlendirilen bir dil olarak algılanmaktadır. Bu algı, Arapçanın Malta'da yaygın ve sürdürülebilir bir eğitim dili hâline gelmesini zorlaştıran temel etkenlerden biridir.

Çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlar doğrultusunda, Arapça öğretiminin Malta'da daha sağlam bir zemine oturabilmesi için yalnızca müfredat düzenlemeleri ve kurumsal desteklerin yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Arapçanın, ideolojik ve politik yüklerinden arındırılarak, çok dilli bir Avrupa ülkesi olan Malta'nın tarihsel ve dilsel mirasının bir parçası olarak yeniden konumlandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, Arapça öğretiminin Maltacanın yapısal özellikleriyle ilişkisi, Akdeniz çok dilliliği ve kültürlerarası iletişim perspektifleriyle birlikte ele alınması, hem akademik hem de toplumsal düzeyde daha kabul edilebilir bir çerçeve sunabilir.

Araştırmacılar açısından ise bu çalışma, Malta örneği üzerinden dil politikaları ile toplumsal algı arasındaki ilişkinin, yabancı dil öğretimindeki başarının belirleyici unsurlarından biri olduğunu göstermektedir. Gelecek çalışmalarda, öğrenci ve öğretmen tutumlarına dayalı alan araştırmalarının artırılması, Arapça öğrenen bireylerin motivasyonları ve beklentilerinin nitel yöntemlerle incelenmesi ve Arapçanın Avrupa bağlamındaki konumunun karşılaştırmalı çalışmalarla ele alınması alana önemli katkılar sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Arapçanın Malta eğitim sistemindeki yeri yalnızca bir dil öğretimi meselesi değil; kimlik, tarih ve siyasetle iç içe geçmiş çok katmanlı bir olgudur. Bu çok katmanlı yapının doğru okunması, Arapça öğretimine yönelik gelecekteki politikaların daha gerçekçi, sürdürülebilir ve toplumsal karşılığı olan bir zeminde şekillenmesine imkân tanıyacaktır.

Author Contribution / Yazar Katkısı: ***Research design / Çalışmanın tasarlanması:*** MÖ (%50), MAKA (%50); ***Literature review / Literatür taraması:*** MÖ (%80), MAKA (%20); ***Data collection / Veri toplama:*** MÖ (%90), MAKA (%10); ***Data analysis / Veri analizi:*** MÖ (%90), MAKA (%10); ***Writing the article / Makalenin yazımı:*** MÖ (%90), MAKA (%10); ***Revision the article / Makale revizyonu:*** MÖ (%10), MAKA (%90)

Funding / Finansman: This study was supported by the Scientific Research Projects (BAP) Commission of Ankara Social Sciences University. Project Code: İF-2024-235 / Evet. Bu çalışma Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Komisyonu tarafından desteklenmiştir. Proje Kodu: İF-2024-235

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Artificial Intelligence Statement / Yapay Zeka Beyanı: Artificial intelligence has been used to correct grammatical errors and grammatical mistakes in sentences, and to check the translations./ Yapay zeka, cümlelerin anlatım bozukluklarının ve gramatik hatalarının düzenlenmesinde kullanılmıştır.

Kaynakça

Abdülkerim Özaydın. "AĞLEBÎLER". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 01 Ağustos 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/aglebiler

Atilla Çetin, "FÂRİS eş-ŞİDYÂK", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 23.11.2025). https://islamansiklopedisi.org.tr/faris-es-sidyak

Bo Strath (ed.). *Europe and the Other and Europe as the Other*. Belçika: P.I.E. Peter Lang, 4. Basım, 2010.

Carmen Vella. *The Teaching of Arabic in Malta Within The European Context*. Malta: The University of Malta, Faculty of Arts, Yüksek Lisans, 2009.

Dionisius A. Agius. *Malta, Ċentru Għat-Tagħlim Ta' :-Gharbi Fil Mediterran Seklu XVII Sas-Seklu XIX*. Malta: Klab Kotba Maltin, 1980.

Dionisius A. Agius. *The Study of Arabic in Malta 1632 to 1915*. çev. Vincenz P. Borg. Peeters Louvain, 1990.

Edward Fenech. "History of Education in Malta: The Public School of Arabic in the 17th Century". *Heritage* 19 (1979).

Edward Fenech. "Malta's Contribution Towards Arabic Studies". *Actes du Premier Congrès d'Études des Cultures Méditerranéennes d'influence Arabo-Berbère*. Cezayir: S.N.E.D, 1973.

Galea Debono. "University to Run Diploma Course in Arabic". *The Times* (27 Temmuz 2004), 48.

Gamze Yücetürk Kurtulmuş. "Malta Dili Üzerine Tarihsel Bir Bakış". *DTCF Dergisi* 58/2 (2018), 1837-1861. https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2018.58.2.31

Geoffrey Hull. *The Malta Language Question: A Case Study in Cultural Imperialism*. Malta: Said International Ltd., 1993.

Godfrey Wettinger. "The Arabs in Malta". *Malta: Studies of its Heritage and History*, 87-104.

Goverment of Malta, Goverment of Libyan. "Cultural Agreement Between the Goverment of Malta and the Goverment of the Libyan Arab Republic, Treaty Series No 142". Department of Information, Malta, 05 Ekim 1972.

İdris Bostan. "MALTA". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 01 Ağustos 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/malta

J. J. Camilleri. "Early Goverment Schools in Malta". *Melita Historica* 5/3 (1970).

Joe C. Cordina. "Arabic Language Stirs Great Interest". *The Courier* (1981).

John Austin, George Cornwall Lewis. *Reports of the Commissioners Appointed to Inquire into the Affairs of the Island of Malta*. London, 1838.

Lydia Sciriha. "Trilingualism in Malta: Social and Educational Perspectives". *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 4/1 (2001).

Manwel Mifsud, Albert Borg. "Arabic in Malta". *Indian Journal of Applied Linguistics: Arabic Outside the Arab World* 20/1,2 (1994).

Marisa Farruga. *Arabic Language Syllabus for Secondary Schools*. Malta: Ministry of Education, 2009.

Mary Rose Bondin. *An Appraisal of the Teaching of Arabic in Malta*. Malta: University of Malta, Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans, 1988.

Nebil Akîd Mahmud el-Mazferî. "el-Alâkâtü'l-Lîbîyye el-Mâltıyye 1960-1980". *Basra Üniversitesi, Dirâsât Târîhiyye Dergisi* 35 (2023), 137-161.

P. Dwardu Fenech. *L-istudju Ta' L-Għarbi F'Malta*. Proje. Malta: University of Malta, 1964. University of Malta.

Patrick J. Keenan. *Report Upon the Educational System of Malta*. Dublin, 1879.

Malta Independent. "38 Complete Diploma in Arabic" (05 Ağustos 2006).

Wikipedia. "2003 Maltese European Union Membership Referendum". 15 Eylül 2025. Erişim 01 Ocak 2026. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=2003_Maltese_European_Union_membership_referendum&oldid=1311388081

Malta University Language School. "Arabic for Beginners - Modules 1 & 2". Erişim 02 Ocak

2026. https://www.universitylanguageschool.com/courses/arabic-for-beginners/
Malta Today. "Corradino Road Renamed Dom Mintoff Road". Erişim 04 Şubat 2026. https://www.maltatoday.com.mt/news/national/63612/corradino_road_renamed_dom_mintoff_road
KullHadd. "Dawra ma'l-iskejjel" (20 Mayıs 2007).
L-Universita ta'Malta Ġ.F. Abela Junior College. "Department of Foreign Languages Arabic". Erişim 02 Ocak 2026. https://www.um.edu.mt/jc/foreignlanguages/aboutus/arabic
L-Universita ta'Malta. "Department of Middle Eastern & Asian Languages & Cultures". Erişim 02 Ocak 2026. https://www.um.edu.mt/arts/mideast-asia/aboutus/
Government Services and Information. "Education". Erişim 01 Ocak 2026. https://www.gov.mt/en/Life%20Events/Pages/Moving%20to%20Malta/Education.aspx
es-Secillü'l-kavmiyyü: beyânât ve hutab ve ehâdîsü'l-akîd Muammer Kaddâfi. 5 Cilt. Libya, 1973.
Time (Partners with CNN). "Gaddafi to the Rescue". 17.01.1972. Erişim 28 Aralık 2025. https://web.archive.org/web/20090426225041/http:/www.time.com/time/magazine/article/0,9171,877632-1,00.html
Daily News. "Government Is Not Paying Anything for Arab Teachers" (19 Aralık 1980).
Life Long Learning. "In-Class Learning". Erişim 01 Ocak 2026. https://lifelonglearning.gov.mt/in-class-learning/
In-Nazzjon Tagħna. "L-Għarbi jsir Suġġet Obbligatorju fl-Iskejjel Sekondarji" (18 Ekim 1975).
Malta-Libya Relations. CIA Raporu. ABD, 21 Ağustos 1980. https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00287R000101910001-1.pdf
Spunt. "Malta's Relationship with Libya". Erişim 28 Aralık 2025. https://www.spunt.mt/post/malta-s-relationship-with-libya
L-Universita ta'Malta. "Masters of Arts in Middle Eastern and Asian Languages and Cultures (Arabic)". Erişim 02 Ocak 2026. https://www.um.edu.mt/courses/overview/pmaeaaftr2-2025-6-f/
L-Universita ta'Malta. "Study at UM". Erişim 02 Ocak 2026. https://www.um.edu.mt/courses/?courseLevel=Undergraduate&entity=ATS